

Микола ПАВЛЕНКО

СТАВЛЕННЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ВЛАДИ ДО ІНТЕРНОВАНИХ ЧАСТИН УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

Серед військових формувань доби визвольних змагань українського народу помітне місце посідає Українська Галицька Армія (УГА). Тривалий час відомості про неї або замовчувались, або подавались у спотвореному вигляді. Захист цією армією щойно відновленої Української держави тривалий час тлумачився як націоналістична або антинародна діяльність. Ще менше відомо про подальшу долю УГА, розпорошені загони якої супроти своєї волі опинилися поза межами України і були інтерновані у спеціальних таборах держав-сусідів.

Пристановищем для української еміграції, в тому числі частин УГА, стала також утворена на уламках Австро-Угорської імперії Чехословацька Республіка. Першими військовими загонами, які у травні 1919 р. потрапили на терени Чехословаччини, були “Гірська бригада” отамана Черського та частини груп “Старий Самбір”, “Глибока” і “Крукеничі”, очолювані відповідно отаманом Мацейовичем, сотником Федиком і підполковником Федоровичем¹.

Переважаючі сили польської армії під командуванням генерала Галлера відтіснили українські військові загони на територію Закарпаття, що тоді відійшло до Чехословаччини. Вони взяли з собою усе своє майно – військову техніку, гармати, обози, що оцінювалося сумою в декілька десятків мільйонів марок. У Мукачеві українське військо було роззброєне, а його майно перебране Міністерством народної оборони Чехословаччини².

Однак у зв'язку зі складною внутріполітичною ситуацією чехословацьке армійське командування вимушене було незабаром кинути частини УГА, головню артилерію, проти угорських комуністичних угруповань у Словаччині. У цій операції українські вояки мали значні втрати: 350 поранених і вбитих³.

Після завершення боїв на угорському фронті частини УГА зібрали у невеличкому містечку – Німецькому Яблонному, що в Судетах, неподалік від чесько-німецького кордону. За містечком, що налічувало близько 3 тис. мешканців, уже існував табір, збудований для російських військовополонених у Першу світову війну. Тут і було інтерновано понад 4 тис. бійців УГА, у тому числі 400 старшин. Разом з ними у цьому таборі також перебувало 100 жінок і 120 дітей⁴. Галицькі військові частини дістали офіційну назву – Українська бригада в Німецькiм Яблон-

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.3520, оп.2, спр.1, арк.1–8; *Терлецький Маркіян*. Табор інтернованих в Німецькiм Яблоннiм в Чехословаччинi // *Українська Галицька Армія. У 40-рiччя її участi у визвольних змаганнях*. (Матеріали до історії). Вінніпег, 1958. С.582.

² ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, спр.1, арк.17.

³ *Терлецький Маркіян*. Вказ. праця. С.582.

⁴ ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, спр.1, арк.17.

нім. Її очолив полковник Антін Варивода, якого у листопаді 1920 р. замінив генерал Віктор Курманович.

Влітку 1920 р. до Німецького Яблонного прибули втікачі з польського полону, головно з табору в місті Тухолі, біженці з Галичини та 900 колишніх військовополонених – українців за походженням – із італійського міста Кассіно. Через перенаселення в таборі чехословацьке командування змушене було відокремити цей контингент від Української бригади і перевести його до табору колишніх російських військовополонених в місті Ліберцях, за 20 км від Німецького Яблонного. Керувати цим табором 10 серпня 1920 р. було призначено отамана Мацейовича з кількома старшинами та “переходовим відділом”, з якого опісля постала булавна сотня. Від того часу він отримав офіційну назву – Український робітничий табір у Ліберцях.

У вересні 1920 р. до Ліберців прибуло й інше військове угруповання галичан, а саме Запасава бригада 5-ї Херсонської дивізії Армії УНР, командування якою перебрав генерал Антон Кравс. Причиною її відходу з бойових позицій польсько-радянського фронту над Дністром, у районі Городенки-Коломиї, стало вороже ставлення до галичан поляків і небезпека розділити долю підступно роззброєних і полонених ними II і III Червоної Української галицької армії, які порвали союз з більшовиками і перейшли на бік Армії УНР. На цей крок підштовхнули їх і певні суперечності між старшинською верхівкою галичан і наддніпрянців, оскільки останні посіли у галицьких підрозділах командні посади.

На 16 вересня 1920 р. у Ліберцях налічувалося 483 старшини, 162 стрільці, 26 жінок і 6 дітей⁵. Українські інтерновані перебували фактично на становищі, максимально наближеному до статусу чехословацьких військовиків. За чехословацьким воєнним зразком на інтернуванні відбулося переоформлення українських військових частин, які з курінної системи перейшли на полкову.

У таборі діяв принцип самоврядування і самообслуговування. Вояки безпосередньо підпорядковувалися командуванню, українська ж таборова адміністрація мала подвійне підпорядкування: з одного боку, українське – уряду ЗУНР з осідком у Відні і дипломатичному представництву ЗУНР у Празі, а з другого – чехословацьке: Міністерству народної оборони і міському команданту. В Німецькім Яблоннім ним був майор Янза, у Ліберцях – підполковник Ільч.

Уся ж адміністративна влада зосереджувалась у руках українського командування – українського команданта табору та його канцелярії. Без їх дозволу українська охорона нікого не пропускала до табору і не випускала з нього, вони видавали і перепустки для виходу до міста. Із українських вояків складалася охорона арешту, пожежна частина. Вони ж працювали на кухні, у пральні, лазні, майстернях, зокрема шевських і кравецьких. Медична допомога надавалася у таборових шпиталях (лічницях) власним медичним персоналом. Тяжко хворі скеровувалися до чехословацьких військових шпиталів, а оздоровлювалися у санаторії в Штенбергу.

У таборах діяли суд честі для старшин і армійський суд. Тут розглядалися і кримінальні справи стосовно розкрадання грошей, пропажі коней тощо⁶. Старшини і одружені мали право жити на приватних квартирах у місті. Практикувалися службові

⁵ ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, спр.26, арк.1,81.

⁶ Там само. Спр.22, арк.140; ф.3530, оп.2, спр.111, арк.11.

відрядження, причому не лише у межах Чехословаччини, а і за кордон, зокрема до Відня з метою зв'язку з урядом ЗУНР, придбання книжок тощо. Військовослужбовці також користувалися правом на відпустку⁷.

Міністерство народної оборони Чехословаччини забезпечувало інтернованих помешканням, харчуванням, обмундируванням та всім необхідним для існування, видавало їм платню нарівні з чехословацькими військовослужбовцями. Прихильне ставлення чехословацьких владних структур до підрозділів УГА можна пояснити рядом факторів. Насамперед, галичани разом із чехами і словаками ще недавно належали до єдиної держави – Австро-Угорщини і не втратили відчуття певною мірою колишніх співвітчизників, котрі до того ж мали зрозумілу мету – вирватися з колоніальної залежності.

Крім того, тоді у Чехословаччини склалися напружені стосунки з Польщею через суперечку про Тешинську Сілезію. З цієї причини Польща надала притулок представникам словацьких опозиційних кіл і поділяла їхні сепаратистські домагання. В особі галичан Чехословацька Республіка певною мірою підтримувала антипольські сили.

Крім того, ще існувала надія на відновлення української державності. В Чехословаччині перебували дипломатичні місії УНР і ЗУНР, які активно поширювали цю ідею серед чехословацьких урядовців, а деякі представники галицької еміграції взагалі виступали за утворення федерації між Чехословаччиною і Східною Галичиною. На той час на перешкоді чехословацько-українському порозумінню вже не стояла колишня пронимецька орієнтація українських політиків, і гору брали не політичні амбіції, а економічна доцільність, зокрема перспектива надходження до ЧСР галицької нафти. До того ж, українські військові частини могли бути кинуті на більшовицький фронт, в чому була зацікавлена Антанта, а отже, і держави, які добивалися її прихильності, в тому числі Чехословацька Республіка.

Врешті українські війська, як і всю українську еміграцію, підтримував президент Томаш Масарик, що було адекватною відповіддю на теплий прийом його урядом УНР та допомогу в формуванні і забезпеченні чеських легіонів. На доброзичливому ставленні до України не позначилась виношена Т.Масариком ідея російсько-української федерації (на кшталт чесько-словацької), оскільки він був прибічником рівноправності її партнерів і можливості їхнього окремишого національно-культурного розвитку.

Проте чехословацька влада прагнула не афішувати прихильне ставлення до інтернованих, аби зайвий раз не дратувати своїх сусідів. Опосередковано про це свідчить заборона на початку грудня 1920 р. командування Німецького Яблонного писати в листах до рідного краю про стосунки інтернованих з чехами, аби не зашкодити їм. До того ж останні, як наголошувалося в наказі, можуть розцінити це як шпигунство. Таборова цензура зобов'язувалася не пропускати таких листів⁸.

Підтвердженням чехословацької тактики стала заборона у жовтні 1920 р. військовим командантом Ліберець, підполковником Ільчем співати українські пісні в громадських місцях, оскільки це могло сприйматися як політична акція. Усіх старшин, котрі завинили в цьому, позбавляли права на приватне мешкання⁹.

Чехословацьке військове командування по-різному ставилось до окремих українських військових частин. Так, поділ інтернованих між двома таборами мав, крім при-

⁷ ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, спр.89, арк.1–28.

⁸ Там само. Спр.32, арк.32.

⁹ Там само. Оп.1, спр.1, арк.18.

чин перенаселення Німецького Яблонного, і політичне підґрунтя. В Німецькім Яблоннім залишилися більш довірені галицькі військові підрозділи, які допомогли придушити угорський комуністичний заколот на території Словаччини і свого часу боролися проти поляків (тогочасних потенційних супротивників Чехословацької держави), тоді як більшість мешканців табору в Ліберцях виступали союзниками поляків у тандемі Петлюра–Пілсудський, а лояльність біженців-галичан було не просто перевірити. В самих же Ліберцях теж існувала градація між інтернованими. Вояки генерала А.Кравса і сотня отамана Мацейовича були об'єднані в окремі сотні, інші – формувалися з військовополонених так званих “кассінців”, “тухольців” і біженців-галичан.

Ця диференціація особливо позначилась на розмірах грошового забезпечення інтернованих. Як уже зазначалося, спочатку Українська бригада в Німецькім Яблоннім одержувала платню, адекватну платні чехословацьких військовослужбовців. Старшини ж у Ліберцях отримували три корони і стрільці – 50 сотенних щоденно. З листопада 1920 р. оплата для старшин Німецького Яблонного становила 5 корон щоденно і стрільців – 50 сотенних щоденно, а так званий “льон” старшин у Ліберцях понизився до оплати стрільців (крім сотень генерала А.Кравса і отамана Мацейовича). Жінки і діти протягом усього часу інтернування отримували лише харчування¹⁰.

Тяжке матеріальне становище ліберчан спонукало Є.Петрушевича вести переговори з урядом Чехословаччини про урівняння інтернованих у їх забезпеченні всіма формами утримання. Т.Масарик обіцяв це зробити, але далі обіцянок справа не просулась¹¹.

Крім матеріального забезпечення, чехословацьке і українське командування значну увагу приділяло підтримці боєздатності та військової дисципліни своїх підлеглих. З цією метою сотні займалися військовими вправами в сусідніх околицях, а в самому таборі відбувався домашній вишкіл у воєнній справі, діяли курси артилерії, скорострільів. Старшини поглиблювали свої фахові знання на спеціальних курсах, а згодом у старшинських школах, де читалися лекції з воєнних дисциплін, у тому числі картографії і топографії, військової тактики, зв'язкової служби (телеграфної), вивчалось озброєння (зокрема бронепотягів, літаків)¹². У навчальному процесі приділялась увага вихованню військових чеснот і національної свідомості¹³.

Певна нормалізація чехословацько-польських стосунків, пов'язана з вирішенням Конференцією послів у липні 1920 р. територіальних чехословацько-польських суперечок, вплинула на ставлення уряду Т.Масарика до інтернованих галичан. Намагаючись не афішувати надані їм привілеї, які не можна було приховати від місцевого населення, а відтак і від поляків, уряд Т.Масарика вирішив перевести інтернованих ще до одного колишнього табору російських військовополонених – до Йозефова (у стару австрійську фортецю, подалі від людських очей). Мешканців табору з Ліберець сюди перевезли весною 1921 р., а таборитів Німецького Яблонного – восени того ж року. Нове місце розташування отримало офіційну назву “Український військовий табір у

¹⁰ ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, спр.1, арк.11, 17–19.

¹¹ Там само. Спр.32, арк.32.

¹² Там само. Спр.21, арк.83,131.

¹³ Там само. Спр.1, арк.10.

Йозефові”. Його командантом був призначений генерал Арнольд Вольф¹⁴. У Німецькім Яблоннім і Ліберцях залишилися лише робітничі сотні, які скеровувалися у різні регіони ЧСР для виконання робіт.

Проте і в Йозефівському таборі збереглася диференціація між українськими інтернованими. Він був розділений на дві частини – так звані табори “Б” і “Д”. У першому перебували вояки УГА, які перейшли кордон Чехословаччини зі зброєю, в другому – втікачі з польських таборів, військовополонені із Італії, біженці із Галичини. Причому зміни відбулися і в підпорядкуванні цих категорій інтернованих. Перші продовжували утримуватися Міністерством народної оборони, другі перейшли під опіку Міністерства внутрішніх справ¹⁵. В Йозефові значно зменшилося і грошове утримання інтернованих, що мало як економічне, так і політичне підґрунтя.

1921 р. до Чехословаччини через балканські країни почали стікатися залишки розбитої більшовиками врангелівської армії і цивільні біженці. В першій половині 20-х років щороку сюди прибувало близько 50 тис. громадян колишньої Російської імперії, в тому числі понад 20 тис. росіян, 20–25 тис. українців¹⁶. Чимало з них використовували Чехословаччину як своєрідний перевалочний пункт, з якого згодом виїжджали в країни Західної Європи і за океан, деякі поверталися в Галичину і на Велику Україну. В 1921–1922 рр. в ЧСР перебувало близько 25 тис. українських емігрантів¹⁷.

Враховуючи проросійські погляди президента Т.Масарика, чехословацький уряд не міг не відреагувати на таку масу новоприбулих. Його відповіддю стала так звана допомога “російська акція”. Згідно з нею, на друге півріччя 1921 р. російській і українській еміграції виділялося 10 млн. корон. В 1922 р. щомісячно виплачувалося 3 млн. корон, а в наступному році вже планувалося витратити на ці цілі 50 млн. корон¹⁸. Сам Т.Масарик щомісячно видавав із власних фондів ще 10 тис. корон¹⁹. Всього до 1937 р. в рамках даної допомогової акції витрачено півмільярда корон²⁰.

Ця значна матеріальна підтримка ставила уряд перед проблемою пошуку необхідних коштів, а тому змушувала його урізувати суми, що виплачувалися військовикам УГА. Цю причину зменшення утримання УГА засвідчив 23 липня 1921 р. у своєму заклику до інтернованих український командант Німецького Яблонного Віктор Курманович. Він запропонував для продовження таборової військової і культурно-освітньої праці ввести відрахування старшинами робітничих сотень: 3 корони для тих, хто заробляє понад 150 корон, і 9 корон – від заробітку понад 450 корон²¹.

Ще одним чинником, що позначився на матеріальному забезпеченні вояків УГА, став процес налагодження влітку 1921 р. стосунків з Польщею. Заради подальшого порозуміння чехословацька сторона стала на шлях скорочення норм довольства і фінансування військових формувань. Вивільнені ресурси спрямовувалися, зокрема, на

¹⁴ Там само. Ф.3521, оп.2, спр.40, арк.3.

¹⁵ ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, пр.1, арк.10.

¹⁶ *Віднянський С.В.* Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип.3. К., 1993. С.42.

¹⁷ ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, спр.1, арк.12.

¹⁸ Slovensky nacionalni archiv. Ministerstvo zahranicnich veci Ceskoslovenske Republiky. Kr.56. Ksj.36942/22.(1922).

¹⁹ *Троцинський В.П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. К., 1994. С.30.

²⁰ *Віднянський С.В.* Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині. Автореф. дис... докт. істор. наук К., 1997. С.95.

²¹ ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, спр.34, арк.1.

допомогу цивільним емігрантам, кількість яких невпинно зростала. Ці заходи зафіксовані у звітах окремих робітничих відділів²².

Стурбовані зменшенням матеріального забезпечення, старшини і підстаршини Німецького Яблонного 30 вересня 1921 р. звернулися з колективним листом до Є.Петрушевича. В ньому вони просили диктатора порушити питання про виділення для УГА як колишнього підрозділу австро-угорської армії частини її колишнього військового фонду, поділеного між державами, що виникли на теренах неіснуючої імперії²³.

Певним виходом із скрутного матеріального становища інтернованих стала інтенсивна відправка робітничих груп у всі куточки ЧСР. 1921 р. робітничих відділів уже налічувалось близько 70.

Відраховання від заробітної плати працюючих вояків, допомога благодійних організацій (насамперед Товариства молодих християнських людей, Червоного Хреста) давали змогу розгорнути у таборах культурно-освітню діяльність. Цю сторону їх життя досить докладно висвітлив С.Наріжний – до цього часу чи не єдиний дослідник даної проблеми. Тому лише зазначимо, що в таборах побачила світ таборова преса, тут діяли таборові театри, оркестри, хори, функціонували курси для неграмотних і малограмотних, гімназичної і вищої освіти, іноземних мов, ремісничі гуртки²⁴.

Проте інтернування галицьких легіонерів у Чехословаччині йшло до свого логічного завершення. Передовсім, на зміну їх становища вплинули міжнародні події 1921 р.: Ризький радянсько-польський мирний договір (березень 1921 р.) посилив міжнародні позиції більшовицької Росії та Польщі і, водночас, поховав надію на відновлення самостійної Української держави, а відтак опосередковано вплинув на чехословацько-польські взаємини. Чехословаччина повинна була рахуватися з Польщею і продовжити процес нормалізації відносин з нею, що почався після ухвали 28 липня 1921 р. Конференцією послів держав Антанти поділу Тешинської Сілезії між Чехословаччиною і Польщею. Його результати були більш вигідні для ЧСР. Вони хоча і викликали незадоволення самих мешканців Тешинської Сілезії (чехів, поляків, німців), польських владних структур і опозиційних чехословацьких кіл, проте примусили конфліктуючі сторони 10 серпня переобрати владу на своїх теренах²⁵.

У листопаді 1921р. між Чехословаччиною і Польщею був підписаний договір про нейтралітет і зняття післявоєнних претензій²⁶. Його таємний додатковий протокол, що стосувався статусу західноукраїнських земель, визначив долю інтернованих у Чехословаччині частин УГА. В обмін на непідтримку Польщею словацького сепаратизму, уряд Т.Масарика визнав східні кордони, встановлені Ризьким мирним договором, а отже, і захоплення Східної Галичини і Західної Волині, та пообіцяв підтрима-

²² ЦДАВО України, ф.3520, оп.2, ф.3521, оп.2, спр.153, арк.17.

²³ Там само. Спр.31, арк.1–3.

²⁴ *Наріжний Симон*. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина перша. Прага, 1942. С.53–71.

²⁵ *Кірсенко Михайло*. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918–1920 років. К., 1997. С. 283.

²⁶ *Klímek Antonín, Kubu Eduard*. Československa zahranična politika 1918–1939. Rapitoly z djin mezinárodnih vztahu. Praha, 1995. S.41

ти цю фактичну анексію на рівні держав Антанти і не співробітничати з урядом ЗУНР²⁷.

Виходячи з цього, чехословацька влада не полишала спроб загітувати українських вояків повертатись у Галичину. Стосовно однієї із них, зробленої в червні 1922 р., Євген Петрушевич писав у своєму листі від 7 липня 1922 р. Головній команді УГА: “З великим задоволенням довідався я, що на поновлений зазив, взиваючий Вас до добровільного повороту до Галичини, виданий чехословацькими військовими властями, з кінцем минулого місяця, відповіли Ви знову мовчанкою”²⁸.

Однак така тактика не могла бути довготривалою. Відповіддю на подібні заклики чехословацького командування, зачитані в жовтні і грудні 1922 р. в Йозефові і робітничих відділах, стали колективні листи-протести. В одному з них члени робітничого відділу в Літомержицях підкреслювали, що можуть виконувати накази лише Головної команди УГА і повертатися в Галичину тільки з нею і урядом ЗУНР на заклик українського народу²⁹.

Як і передбачали галичани, у вирішенні проблеми їхнього краю, а отже, і остаточної долі інтернованих у ЧСР українців, головним став міжнародний чинник. У березні 1923 р. Рада послів держав Антанти визнала протекторат Польщі над Східною Галичиною. Цей акт змусив офіційні чехословацькі кола в ході розв’язання проблеми українських інтернованих зважати не лише на інтереси Польщі, а насамперед брати до уваги цю ухвалу держав-переможниць. Отже, обставини вимагали в останню чергу враховувати прагнення і настрої самих українців. Реакція інтернованих на дане рішення була бурхливою. Це підтверджують ситуаційні звіти робітничих відділів за січень–березень 1923 р., що надійшли до Головної команди УГА³⁰. Чільне місце в них відведено акції протесту, що пройшла 24–25 березня в організованому порядку і майже за одним сценарієм у всіх робітничих відділах. В ці дні національної жалоби чи народного смутку (таке визначення дали їм галичани) організовувалися процесії, мітинги на головних площах або цвинтарях (там, де були українські могили), панахиди, промови, присяги на вірність українському народу, виконання українського гімну “Ще не вмерла Україна”, збір коштів на “Рідний край”. Деякі робітничі сотні приймали рішення в ці дні не відвідувати громадські місця.

Майже скрізь місцева влада з розумінням і співчуттям поставилася до волевиявлення вояків УГА, а в Леопольдові (військовому містечку) чехословацькі старшини навіть підтримали їх акцію. Проте в Терезині і Німецькім Яблоннім було заборонено проводити мітинги на місцевих цвинтарях (де були поховані українські військовики), оскільки вони могли бути тлумачені як політичні демонстрації. Незважаючи на зусилля командантів робітничих відділів оприлюднити інформацію про згадані дні протесту, відповідні публікації з’явилися лише в Пльзені у чеській і німецькій газетах.

І хоча всі ці акції засвідчили однаковість інтернованих у Чехословаччині вояків УГА в засудженні пропольського рішення Антантою проблеми Східної Галичини, проте саме після нього почався процес остаточного розпаду їх військових частин. Інтерновані зрозуміли соціальну приниженість і безперспективність їх тодішнього ста-

²⁷ Віднянський С.В. Україна та “українське питання” в політиці Чехословаччини // Українська державність у ХХ столітті: історично-політологічний аналіз. К., 1996. С.183.

²⁸ ЦДАВО України, ф.4434, оп.1, спр.61, арк.45.

²⁹ Там само. Спр. 28, арк.13.

³⁰ Там само. Ф. 3521, оп. 2, спр. 39, арк.1–185.

тусу і почали інтенсивно шукати вихід із становища. Ситуаційні звіти і щоденники робітничих груп засвідчують, що вже наприкінці квітня почався процес їх розпорошення. В них повідомлялося про звільнення з рядів УГА з метою цивільного проживання в ЧСР, виїзду за кордон, переважно до Канади, США, Франції, Німеччини і Австрії, а також повернення до Галичини і Великої України. Почастішали також випадки дезертирства, оскільки деякі вояки не чекали офіційного звільнення з лав УГА.

Шукати вихід із невизначеного стану інтернованих змусило й розпорядження Міністерства народної оборони Чехословаччини від 13 жовтня 1923 р., згідно з яким після 1 листопада 1923 р. всі мешканці таборів діставали лише харчування і позбавлялися будь-яких грошових додатків, а платня членам робітничих відділів суттєво зменшувалася. Всі, хто планував виїхати за кордон, повинні були до 1 січня 1924 р. залишити Чехословаччину, отримавши безкоштовний квиток до прикордонної станції і п'ятиденне харчування. Всі ж інші мусили знайти собі роботу, оскільки Міністерство народної оборони з початку 1924 р. припинило всяку опіку над інтернованими.

Таким чином, до кінця 1923 р. інтернування галицьких вояків в ЧСР було фактично згорнуте.

Отже, в Чехословацькій Республіці військові угруповання УГА знайшли пристановище у найбільш відповідальний період їх буття, коли вирішувалося питання подальшого структурного існування армії. Тут вони не лише отримали матеріальну підтримку, а й мали змогу розвивати свою боєздатність, військову майстерність, підвищувати професійний та освітній рівень. Проте на становище інтернованих українців у цій країні впливали як внутрішні, так і зовнішні чинники, що мали політичне і економічне підґрунтя. До перших відносились належність чехів, словаків, галичан ще донедавна до однієї держави – Австро-Угорської імперії і спільне бажання вирватися з її пут та українофільські настрої президента Томаша Масарика і його прихильність до ідеї створення рівноправної російсько-української федерації. Факторами, що послабляли підтримку УГА, були економічний спад знесиленої війною Чехословаччини, вплив до неї російських та українських емігрантів, які, в свою чергу, потребували значної матеріальної допомоги.

До міжнародних впливів, що позначилися на статусі і стані інтернованих українських військовиків у Чехословаччині, відносились антибільшовицька сутність зовнішньої політики Чехословацької Республіки, її стосунки з Польською Республікою, зацікавленою у розкладі галицького вояцтва, і необхідність рахуватися із позицією держав-переможниць стосовно Польщі та її протекторату над Східною Галичиною.